

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ 2002-2003
ΑΜΥΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ
2002-2003

Επιμέλεια:
Θεόδωρος Κουλουμπής, Θάνος Ντόκος, Ανδρέας Κιντής

Βοηθός Επιμελητής:
Άρης Κολλάρος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑ 2003

Απαγορεύεται η μερική ή ολική
αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς
και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο
χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη.

ISBN: 960-02-1671-1

Copyright © Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Νικηταρά 2, 106 78 Αθήνα.

τηλ.: 210-38.22.496, 210-38.38.020 - Fax: 210-38.09.150

Φωτοστοιχειοθεσία-Φιλμ-Μοντάζ:

ΑΦΟΙ ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ Ο.Ε.

Σταδίου 60, Αθήνα

Τηλ.: 210-32.27.323 - Fax: 210-32.24.548

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία

ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗΣ Α.Ε.

Τηλ.: 210-24.03.850 - Fax: 210-4.03.852

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΣΥΓΚΛΙΣΗ, ΕΠΙΡΡΟΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Αριστοτέλης Τζιαμπίρης¹

Α. Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι Διεθνείς Σχέσεις (ΔΣ) είναι ένας νέος σχετικά ακαδημαϊκός κλάδος, παρά το γεγονός ότι μερικοί από τους μεγαλύτερους στοχαστές όπως ο Θουκυδίδης, ο Μακιαβέλι, ο Χομπς, ο Ρουσσώ και ο Καντ έχουν συνεισφέρει σημαντικά επιχειρήματα και σχόλια σε κύρια ζητήματα που σχετίζονται με τη λειτουργία και δράση της διεθνούς κοινωνίας.² Ο Εντουαρντ Καρ έχει ορθώς επισημάνει ότι η καθιέρωση των ΔΣ σαν αυτόνομη επιστήμη αρχίζει μόλις μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.³

Στην Ελλάδα, η συστηματική μελέτη του κλάδου σε πανεπιστημιακό επίπεδο καθυστέρησε μέχρι το 1974. Οι κυρίως λόγοι για αυτήν την κατάσταση ήταν το συχνά αντιδημοκρατικό πολιτικό περιβάλλον, το οποίο δεν προήγαγε πάντα την ακαδημαϊκή ελευθερία και το νεωτερισμό, καθώς και η επικράτηση ακαδημαϊκών εδρών αφιερωμένων στη διπλωματική ιστορία και στο διεθνές δίκαιο που δεν άφηναν «χώρο» για την ανάπτυξη μιας νέας επιστήμης.

Κομβικό σημείο αποτέλεσαν τα δραματικά γεγονότα στην Κύπρο το 1974, τα οποία δημιούργησαν την απαίτηση για επίκαιρη επιστημονική γνώση σε θέματα όπως τα αίτια του πολέμου, η λειτουργία διεθνών οργανισμών (ειδικά των Ηνωμένων Εθνών και του ΝΑΤΟ) καθώς και τα όρια που τίθενται στην κρατική δράση από το διεθνές σύστημα.⁴ Ως εκ τούτου, όπως και το 1918, παρουσιάστηκε ξανά σύνδεση ανάμεσα σε σημαντικές διεθνείς εξελίξεις και στην επιθυμία για τη μελέτη τους σε επιστημονικό επίπεδο.

1. Λέκτορας Διεθνών Σχέσεων στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς και Επιστημονικός Συνεργάτης του Ελληνικού Ινστιτούτου Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

2. Βλέπε για παράδειγμα, Clark and Neumann, 1996, Crane, 1998, Doyle, 1997, Fliess, 1966; Hassner, 1997, Hoffmann and Fidler, 1991, Johnson, 1993, Pouncey, 1980 και Kant, 1983.

3. Carr, 1939, σσ. 1-2.

4. Βλέπε, για παράδειγμα, Hitchens, 1997, σσ. 61-156.

Μια δεύτερη ώθηση στην ανάπτυξη των ΔΣ στην Ελλάδα δόθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η ένταξη της χώρας το 1981 στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) δημιούργησε την επιτακτική και επείγουσα ανάγκη για μελέτη και κατανόηση της ιστορίας, των θεσμών και της πορείας της Κοινότητας και από την οπτική γωνία των διεθνών πολιτικών εξελίξεων και θεωριών. Το 1982 ο νέος νόμος-πλαίσιο που αφορούσε στην ανώτατη εκπαίδευση κατήργησε το σύστημα των ακαδημαϊκών εδρών και δημιούργησε αρκετές νέες θέσεις ΔΣ στα πανεπιστήμια, επιτρέποντας την ανάδειξη μιας νέας γενιάς ακαδημαϊκών επιστημόνων.⁵

Τις επόμενες δύο δεκαετίες, οι επιστήμονες με γνωστικά αντικείμενα στις ΔΣ ανέπτυξαν μια μάλλον πρακτική προσέγγιση που κινούνταν κυρίως στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής, με αποτέλεσμα να υπάρξουν ελάχιστες πρωτότυπες θεωρητικές συνεισφορές. Η έμφαση δόθηκε σχεδόν αποκλειστικά στην πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα σε συνάρτηση με την ανάλυση των εξελίξεων στην Τουρκία, την Κύπρο, τα Βαλκάνια και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι αντιπαραθέσεις που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια αυτού του περιορισμένου πεδίου δράσης των ΔΣ ήταν εντονότερες και εν τέλει προκαθορίζονταν από την αποδοχή συγκεκριμένων θεωρητικών προσεγγίσεων. Με άλλα λόγια, οι ΔΣ στην Ελλάδα ακολούθησαν πιστά (χωρίς σημαντική συνεισφορά) διάφορες θεωρητικές σχολές, εφαρμόζοντας την επιχειρηματολογία τους σε ζητήματα ελληνικής και περιφερειακής υψηλής πολιτικής.

Στην Ελλάδα προέκυψαν τελικά τρεις βασικές διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Προτού αναλυθούν, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι κάθε προσπάθεια να οριοθετηθούν με τρόπο απόλυτο είναι μάλλον αδύνατη, και σίγουρα πέρα από τα πλαίσια αυτής της μελέτης, δεδομένου μάλιστα και του βαθμού που παραλλαγές και διαφωνίες ξεπηδούν ακόμη και μέσα σε μία θεωρητική σχολή.⁶

Παρά αυτές τις δυσκολίες, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι τρεις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις ήταν η μαρξιστική θεωρία, η θεωρία του ρεαλισμού και η θεωρία του θεσμισμού (multilateralism).⁷ Η πρώτη ήταν εξαιρετικά δημοφιλής κατά τη διάρκεια των αρχών της δεκαετίας του 1980.⁸ Ωστόσο μετά το 1989, την ανατροπή της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος

5. Βλέπε Conostas, 1997, σ. 32.

6. Βλέπε για παράδειγμα Brooks, 1997.

7. Βλέπε Konstantinides, 1996 και Couloumbis, 1997. Η περιγραφή του τελευταίου για τη σχολή του θεσμισμού (multilateralism) υποκαθιστά σε αυτό το άρθρο την «transnational school of interdependence».

8. Βλέπε Konstantinides, ο.π., σσ.45-6

του Ψυχρού Πολέμου, ο μαρξισμός περιθωριοποιήθηκε από τον κυρίαρχο δημόσιο και ακαδημαϊκό διάλογο ΔΣ, σχεδόν σε σημείο εξάλειψης. Παραφράζοντας τον Φρανσουά Φουρέ, μπορεί να ειπωθεί ότι ο μαρξισμός: «έχοντας εισέλθει στο πεδίο [της θεωρίας] με σαλπίσματα, έφυγε περπατώντας στις μύτες των ποδιών της. Το μετριοπαθές της τέλος είναι εκπληκτικό συγκρινόμενο με την λαμπρή της καριέρα».⁹

Οι εκπρόσωποι των εναπομεινάντων άλλων δύο σχολών (ρεαλισμός, θεσμισμός) έχουν έκτοτε διαφωνήσει και πολεμήσει για την πρωτοκαθεδρία.¹⁰ Ο ρεαλισμός δίνει έμφαση στη σημασία της αναρχίας, τον κεντρικό ρόλο που παίζουν τα κράτη, την ανάγκη της αυτοβοήθειας (self-help) που τους επιβάλλεται από το διεθνές σύστημα, καθώς επίσης και το ρίσκο του εφησυχασμού και της υπέρμετρης αισιοδοξίας και εμπιστοσύνης στη διεθνή πολιτική.¹¹

Ο θεσμισμός ορίζει το εθνικό συμφέρον με πιο ευρύ τρόπο. Η έμφαση στην ύπαρξη και λειτουργία διεθνών καθεστώτων (international regimes),¹² η σημασία των εμπορικών σχέσεων και συμφερόντων, της φήμης στις διακρατικές σχέσεις, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών καθεστώτων, έρχονται και συμπληρώνουν την πιο παραδοσιακή ρεαλιστική προσέγγιση.¹³ Παρά τις θεωρητικές τους διαφορές, οι υποστηρικτές και των δύο σχολών έχουν εισέλθει σε μια διαδικασία σύγκλισης, η οποία και θα αναλυθεί παρακάτω.

Β. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΔΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σήμερα υπάρχει στην Ελλάδα ουσιαστική συμφωνία των κυρίαρχων θεωρητικών προσεγγίσεων ΔΣ στα ζητήματα ελληνικής και περιφερειακής πολιτικής με τα οποία είχαν ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Συγκεκριμένα, υπάρχει ευρεία συναίνεση πάνω στα ακόλουθα κρίσιμα θέματα:¹⁴

9. Furet, 1999, σ. vii. Ο Φουρέ βεβαίως μιλάει για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα.

10. Βλέπε Constat, ο.π. και Couloumbis ο.π.

11. Για τις κλασσικές αναφορές στον ρεαλισμό και νεορεαλισμό βλέπε Morgenthau και Thompson, 1985 και Waltz, 1979 αντιστοίχως. Βλέπε ακόμη Donnelly, 2000, Griffiths, 1992, Keohane, 1986 και κυρίως την πρόσφατη και εξαιρετική μελέτη Haslam, 2002.

12. Βλέπε Krasner, 1983.

13. Βλέπε Couloumbis, ο.π., σ. 53.

14. Για τη διαδικασία σύγκλισης σε θέματα ελληνικής εξωτερικής πολιτικής βλέπε επίσης Κουλουμπής και Βερέμης, 1997, σ. 10.

- Η Τουρκία αντιπροσωπεύει την πιο σοβαρή στρατιωτική απειλή για την Ελλάδα, η σημασία και ένταση της οποίας όμως έχει μειωθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών.
- Η συμμετοχή της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποφέρει σημαντικά οφέλη στη χώρα, της προσδίδει αίγλη στη διεθνή κοινωνία (παράδειγμα η πρόσφατη Προεδρεία της Ένωσης), επιτρέπει σημαντικές ευκαιρίες για εισροές κεφαλαίων, δίνει κίνητρα για απαραίτητες μεταρρυθμίσεις και παρέχει επιπλέον (αλλά όχι επαρκής) εγγυήσεις σε θέματα ασφάλειας και εξωτερικής πολιτικής.
- Η Ελλάδα πρέπει να κατορθώσει να παραμείνει μέρος του σκληρού πυρήνα των προσπαθειών για Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.
- Η συμμετοχή της χώρας στο ΝΑΤΟ παραχωρεί σημαντικές εγγυήσεις ασφάλειας. Η συνέχιση της συμμετοχής στον οργανισμό παραμένει επιτακτική.
- Η Ελλάδα είναι μια *status quo* δύναμη στη Νότιο-Ανατολική Ευρώπη που δεν επιθυμεί τη βίαιη αλλαγή συνόρων, και επωφελείται από τη σταθερότητα, τον εκδημοκρατισμό, την αύξηση των εμπορικών συναλλαγών καθώς και από τη σταδιακή ένταξη των χωρών της περιοχής στις Έυρω-Ατλαντικές δομές.
- Η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε αποτελεί θετική εξέλιξη. Η Ελλάδα δεν πρέπει να εγκαταλείψει την Κύπρο στην προσπάθεια οριστικής επίλυσης του Κυπριακού Προβλήματος.

Οι διαφωνίες ανάμεσα στις δύο σχολές εκφράζονται κυρίως σε ποιοτικές διαφοροποιήσεις και περιλαμβάνουν τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Τι ποσά θα πρέπει να δαπανά η Ελλάδα σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς, έτσι ώστε να βρίσκεται σε θέση να αντιμετωπίσει την τουρκική απειλή;
- Πόσο σημαντικές και αξιόπιστες είναι οι εγγυήσεις για ασφάλεια που πηγάζουν από την ΕΕ;
- Σε ποιο βαθμό μπορεί να βασιστεί η Ελλάδα στις εγγυήσεις του ΝΑΤΟ για την ασφάλεια της χώρας;
- Πόσο σημαντικά είναι τα οφέλη από τις βελτιωμένες εμπορικές και πολιτικές σχέσεις με τα κράτη της νότιο-ανατολικής Ευρώπης;
- Πόσο ασφαλής είναι η Κύπρος μετά την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση; Σε τι βαθμό πρέπει να γίνουν υποχωρήσεις προς την τουρκική πλευρά με βάση το σχέδιο Άναν.

Οι διαφωνίες αυτές δεν είναι ασήμαντες, και ο τρόπος με τον οποίο

απαντώνται έχει σημαντικό πολιτικό αντίκτυπο. Γενικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι οπαδοί της θεσμικής προσέγγισης αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια με δεδομένη τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ, τη θέση της χώρας στη νοτιοανατολική Ευρώπη και την πρόσφατη διαδικασία επαναπροσέγγισης με την Τουρκία. Από την άλλη πλευρά, οι ρεαλιστές προειδοποιούν ότι η νοτιοανατολική Ευρώπη παραμένει μια επικίνδυνη γειτονιά, την οποία υπερβαίνει σε απειλή η Τουρκία. Για αυτόν το λόγο, αυξημένες ή σε ικανοποιητικά επίπεδα αμυντικές δαπάνες πιθανόν να είναι πιο σημαντικές από την ανάπτυξη του εμπορίου, τη συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και την πολιτική σύσφιξης διμερών σχέσεων. Παρόλα αυτά, δοθέντος του βαθμού, της ποιότητας και της έκτασης της συμφωνίας που παρουσιάστηκε παραπάνω, το επίπεδο της συγκλίσεως των σχολών ΔΣ στην Ελλάδα σήμερα δε μπορεί να διαψευσθεί ούτε να αγνοηθεί.

Η ύπαρξη θεωρητικών αιτιών εξηγεί σε μεγάλο βαθμό αυτήν την διαδικασία σύγκλισης, αν και στην Ελλάδα παραμένουν σχετικά αγνοημένοι. Συγκεκριμένα, η θεωρία του νεοφιλελεύθερου θεσμισμού,¹⁵ (που αποτελεί την πλέον ολοκληρωμένη θεσμική θεωρία), μοιράζεται σημαντικές υποθέσεις και με το ρεαλισμό και με το νεορεαλισμό. Αυτό δε σημαίνει ότι έχει επιτευχθεί αρμονία απόψεων ή πλήρης συναίνεση. Οι διαμάχες και οι διαφωνίες παραμένουν, είναι ενίοτε λυσσαλέες και έχουν συνέπειες ως προς τη διαμόρφωση της συγκεκριμένης πολιτικής που θα πρέπει να ακολουθηθεί.¹⁶

Ωστόσο, έχει επιτευχθεί αξιόλογη κοινή θεωρητική βάση. Και αυτό διότι ο νεοφιλελεύθερος θεσμισμός υποθέτει ότι τα κράτη είναι οι πρωταγωνιστές στην παγκόσμια πολιτική και ότι ενεργούν με βάση τη δική τους αντίληψη για το συμφέρον τους.¹⁷ Η ύπαρξη αναρχίας γίνεται δεκτή, παρόλο που ο θεσμισμός προειδοποιεί ότι «ενώ η αναρχία είναι σημαντική συνθήκη στην παγκόσμια πολιτική, δεν είναι και η μοναδική ... Μια αποκλειστική εστίαση στην αναρχία μπορεί να αποδειχτεί αναγωγική.»¹⁸ Όπως είναι αναμενόμενο, οι συνέπειες των πολυμερών προσπαθειών, όπως εκφράζονται για παράδειγμα από τους διεθνείς οργανισμούς, μετριάζουν τις συνέπειες της αναρχίας: «προκειμένου να κατανοήσουμε την παγκόσμια πολιτική, χρειαζόμαστε να γνωρίζουμε για τους θεσμούς και όχι μόνο την ύπαρξη της αναρχίας, ορισμένης ως έλλειψη κοινής κυβέρνησης».¹⁹

15. Για μια λεπτομερή παρουσίαση της θεωρίας βλέπε Tziampiris, 2000, κεφάλαιο 1.

16. Βλέπε για παράδειγμα Legro and Moravcsik, 1999 και Russett and Oneal, 2001.

17. Keohane, 1993, σ. 271. Βλέπε ακόμη Keohane, 1984, σσ. 29 και 63.

18. Milner, 1993, σ. 167.

19. Keohane, 1989, σ. 11.

Δεχόμενοι τις συνέπειες της αναρχίας και του ορθολογικού εγωκεντρισμού των κρατών που έχουν το βασικό (αλλά όχι το μοναδικό) ρόλο στη διεθνή πολιτική, οι οπαδοί της θεσμικής προσέγγισης ουσιαστικά ενσωματώνουν στην ανάλυση τους μερικά από τα πιο ισχυρά επιχειρήματα των ρεαλιστών και νεορεαλιστών, αν και κατόπιν επιχειρούν να τα συμπληρώσουν.²⁰ Σε τελική ανάλυση, ρεαλισμός και θεσμισμός αποτελούν υλιστικές θεωρίες που βασίζονται στις αρχές της ορθολογιστικής επιλογής (rational choice).²¹

Παρά τη σημαντική θεωρητική συμφωνία, οι αντιδικίες ανάμεσα στους Έλληνες επιστήμονες ΔΣ (που ορισμένες φορές είναι μάλλον προσωπικής φύσεως), δεν έχουν επιτρέψει τη σαφή κατανόηση των συνεπειών αυτής της διαδικασίας σύγκλισης. Και αυτό παρά το γεγονός ότι οι υπέρμαχοι και των δυο σχολών συχνά προχωρούν σε παραπλήσιες υποθέσεις, συστάσεις και αναλύσεις στα θέματα διεθνούς πολιτικής.

Γ. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΔΣ: ΟΔΕΥΟΝΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Ρεαλιστές και θεσμικοί επιστήμονες ανήκουν αμφότεροι στην σχετικά νέα κοινότητα ΔΣ που όμως αυξάνεται διαρκώς σε μέγεθος, οργάνωση, πεδίο δράσης και ισχύ. Τρεις είναι οι κυρίως λόγοι που συμβάλλουν σε αυτήν την τάση. Πρώτον, μαθήματα ΔΣ διδάσκονται (με τη συνεπακόλουθη ερευνητική προσπάθεια) σε οκτώ ελληνικά πανεπιστήμια, με πιο πρόσφατο το τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Αν και ξεχωριστά τμήματα ΔΣ δεν υπάρχουν πάντα (συνχά είναι μέρος τμημάτων Νομικής ή Πολιτικών Επιστημών, η ενσωμάτωση μαθημάτων που ασχολούνται με διεθνή ζητήματα και εξελίξεις έχει γίνει πλέον αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνικού ακαδημαϊκού τοπίου. Αυτό αντικατοπτρίζει σε έναν αξιοσημείωτο βαθμό τη δικαίωση των προσπαθειών, του οράματος και των φιλοδοξιών των πρώτων Ελλήνων καθηγητών ΔΣ, που επιδεικνύοντας τεράστια οργανωτική ικανότητα, κατάφεραν να «βάλουν στο χάρτη» την επιστήμη τους κατά την διάρκεια των τελευταίων 25 χρόνων.

Δεύτερον, η Ελλάδα πλέον μπορεί να υπερηφανεύεται για ένα μικρό αριθμό εξειδικευμένων ινστιτούτων, τα οποία συγκροτούν κατά βάση τις

20. Βλέπε για παράδειγμα Keohane and Goldstein, eds., 1993 όπου γίνεται προσπάθεια προσθήκης της έννοιας των ιδεών στο θεωρητικό οικοδόμημα του θεσμισμού.

21. Επιπρόσθετα, ο θεσμισμός και ο νεορεαλισμός είναι ξεκάθαρα συστημικές θεωρίες.

μόνες αξιόπιστες δεξαμενές σκέψης σε θέματα εξωτερικής πολιτικής στην Ελλάδα. Τα πιο διακεκριμένα είναι το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ).²² Πρόσφατα, το Ελληνικό Υπουργείο Άμυνας ίδρυσε το Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων (ΙΑΑ), το οποίο επικεντρώνεται περισσότερο σε θέματα ασφάλειας.²³ Όλα τους μπορούν να καυχώνται για μια σειρά σημαντικών δημοσιεύσεων σε ζητήματα ΔΣ, που αφορούν κυρίως (όπως αναμενόταν) θέματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας.

Επιπρόσθετα, πλήθος διαλέξεων, συζητήσεων, παρουσιάσεων και συνεδρίων οργανώνονται κάθε χρόνο, συμπεριλαμβανομένων και μερικών που έχουν επιτύχει διεθνή αναγνώριση.²⁴ Έχει δημιουργηθεί ένα εκτενές και εντυπωσιακό δίκτυο επαφών με κοινότητες εξωτερικής πολιτικής διαφόρων εθνικοτήτων, με την προσοχή να είναι και πάλι στραμμένη στη νότιο-ανατολική Ευρώπη και Τουρκία. Το δίκτυο αυτό παρέχει σταθερή ροή πληροφοριών και ιδεών, που επιτρέπει σε αυτούς που μελετούν τις ΔΣ στην Ελλάδα να είναι άριστα πληροφορημένοι.

Εντέλει, φαίνεται να υπάρχει μια ανικανοποίητη ζήτηση από τα ελληνικά Μ.Μ.Ε για ειδικούς επί των ΔΣ Αυτό συνδέεται με τις αναταραχές και πολέμους που ακολούθησαν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Μια σειρά πολέμων (Βοσνία, Κόσοβο, Περσικός Κόλπος, Αφγανιστάν κ.α.) καθώς και η διαμάχη της Ελλάδας με την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ) δημιούργησε σε συνεχιζόμενη βάση την ανάγκη να αναλυθούν οι εξελίξεις σε βάθος χρόνου, να υπογραμμιστούν πιθανοί κίνδυνοι και να σχηματιστούν μελλοντικές προοπτικές. Ακόμη, οι σχέσεις με την Τουρκία παρέμειναν κρίσιμες για την κοινή γνώμη, αφού περιλάμβαναν την κρίση στα Ίμια,²⁵ την πιο πρόσφατη διαδικασία προσέγγισης,²⁶ καθώς και το Κυπριακό Ζήτημα που φαίνεται να πλησιάζει διαδικασία οριστικής επίλυσης. Με άλλα λόγια, η δικαιολογημένη ζήτηση των Μ.Μ.Ε πήγαζε από τα γεγονότα, ήταν σχεδόν συνεχής και συνήθως υψηλού προφίλ. Η ελληνική κοινότητα των ΔΣ αντιμετώπισε την πρόκληση με ικανοποιητικό τρόπο, επιτρέποντας σε μερικούς από τους σημαντικότερους επιστήμονες να απευθυνθούν στην κοινή γνώμη και ίσως ακόμη

22. Βλέπε ιστοσελίδα <http://www.eliamep.gr> και ιστοσελίδα <http://www.idis.gr>.

23. Βλέπε ιστοσελίδα <http://www.iaa.gr>.

24. Τα ετήσια διεθνή συνέδρια του ΕΛΙΑΜΕΠ στη Χάλκη αποτελούν τέτοιο παράδειγμα.

25. Βλέπε Κούρκουλας, 1997.

26. Βλέπε για παράδειγμα Kinzer, 2001, σ. 211-6.

και να επηρεάσουν την διαδικασία λήψης αποφάσεων.²⁷ Εμφανίσεις στην τηλεόραση, το ραδιόφωνο και δημοσίευση σχετικών άρθρων (συνήθως στις πιο έγκριτες εφημερίδες) διευκόλυναν αυτή τη διαδικασία.

Μέλη της ελληνικής κοινότητας ΔΣ δρουν επίσης και ως τυπικοί ή άτυποι σύμβουλοι του Πρωθυπουργού, διαφόρων Υπουργείων και των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Οι ευκαιρίες να ασκήσει κανείς επιρροή σε τέτοιες καταστάσεις είναι μεγάλες, αν και παραμένει ιδιαίτερα δύσκολη η ποσοτικοποίηση ή η πλήρης ανάλυση τούς, εξαιτίας του εμπιστευτικού χαρακτήρα τους.

Παρά τις επιτυχίες των προηγούμενων δεκαετιών, μια σειρά προβλημάτων εξακολουθούν να υφίστανται και χρήζουν άμεσης προσοχής. Το πεδίο δράσεως των διεθνών ζητημάτων που καλύπτεται στην Ελλάδα θα πρέπει να επεκταθεί, έτσι ώστε να συμπεριλάβει περιοχές και θέματα που δεν περιορίζονται στα άμεσα γεωγραφικά σύνορα της χώρας, ειδικά σε μια εποχή που οι σημαντικότερες πρόσφατες εξελίξεις σχετίζονται με τις προκλήσεις και τους κινδύνους της διεθνούς τρομοκρατίας και της παγκοσμιοποίησης.²⁸

Κατά δεύτερον, τα θεωρητικά ερωτήματα της επιστήμης πρέπει να αντιμετωπισθούν με πιο συστηματικό τρόπο. Η έναρξη των προσπαθειών για είσοδο και συμβολή στις νέες μεγάλες θεωρητικές αντιπαραθέσεις παραμένει επιτακτική.²⁹ Η πρόσφατη έμφαση της διεθνούς κοινότητας επιστημόνων ΔΣ σε θεωρητικές προσεγγίσεις όπως ο κονστρουκτιβισμός,³⁰ ο φεμινισμός,³¹ και ο μεταμοντερνισμός³² κατά πάσα πιθανότητα θα

27. Δυστυχώς τα ελληνικά ΜΜΕ προσκαλούν και επώνυμους μη-ειδικούς για να σχολιάσουν την εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς εξελίξεις. Αυτή η πρακτική μπορεί να συμβάλλει στη μεγαλύτερη ακροαματικότητα, αλλά σίγουρα δε συμβάλλει σε καλά πληροφορημένες δημόσιες συζητήσεις, οι οποίες αποτελούν κρίσιμη συνιστώσα μιας εύρυθμης δημοκρατίας.

28. Ένα πρόσφατο κύμα ενδιαφέροντος σε ζητήματα που αφορούν τις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου είναι ενθαρρυντικό, αλλά όχι ακόμη επαρκές. Βλέπε τη σειρά των σχετικών μελετών που έχουν δημοσιευθεί στο *Journal of South East European and Black Sea Studies* (Frank Cass).

29. Βλέπε, για παράδειγμα Booth and Smith, 1995 και Lapid, 1989. Για σημαντικές και ενίοτε πρωτοποριακές προσπάθειες Ελλήνων επιστημόνων που επικεντρώνονται σε θεωρητικά ζητήματα, βλέπε Ηρακλείδης, 2000, Ήφαιστος, 1999, Κουσκουβέλης, 2000 και Μακρή, 2002.

30. Το κλασικό έργο για τη κατανόηση του κονστρουκτιβισμού παραμένει το Wendt, 1999.

31. Βλέπε για παράδειγμα Elshstein, 1987, Tickner, 1992, Sylvester, 1994 και Sylvester, 2002.

προσθέσουν νέες σχολές σκέψης στην ελληνική κοινότητα ΔΣ, εφόσον γίνουν αντικείμενο συστηματικής μελέτης στο βαθμό που τους αρμόζει.³³

Τέλος, ίσως πρέπει να ιδρυθεί και ένας Πανελλήνιος Σύλλογος αφιερωμένος αποκλειστικά σε επιστήμονες που ασχολούνται με το γνωστικό αντικείμενο των ΔΣ. Στόχος να ενθαρρύνει τη θεωρητική αντιπαράθεση, να οργανώνει συνέδρια και να δημοσιεύει αξιόλογες ερευνητικές προσπάθειες νέων αλλά και καθιερωμένων ακαδημαϊκών.

Οι ΔΣ στην Ελλάδα έχουν φτάσει σε ένα χωρίς προηγούμενο πεδίο ανάπτυξης και επιρροής. Σε αυτό μπορούν να παρομοιαστούν με την πορεία της χώρας: σαν μέλος της ΕΕ, του ΝΑΤΟ και ως το ισχυρότερο κράτος στα Βαλκάνια, η Ελλάδα έχει εγκαταλείψει την «ηρωική» της ιστορική φάση και έχει εισέλθει σε μια περίοδο σταθερότητας, περιφερειακής επιρροής και πολιτικής ωριμότητας.³⁴ Παρά τις αναντίρρητες επιτυχίες, μια σειρά από προκλήσεις και απειλές προδιαγράφονται ακόμη για το Έθνος. Είμαστε μακριά από το να γίνουμε μάρτυρες του τέλους της ελληνικής ιστορίας, μιας ιστορίας που στο μέλλον ίσως επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από τη σκέψη και τη δράση της ελληνικής κοινότητας των ΔΣ.

32. Η μεταμοντέρνα προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις συνοψίζεται επαρκέστατα στο Jarvis, 2000.

33. Οι Έλληνες επιστήμονες, ανεξάρτητα από τη προσέγγιση που επιλέγουν μπορούν να έχουν παγκόσμια συνεισφορά εξετάζοντας τα θεωρητικά επιχειρήματα με βάση εξελίξεις στην νότιο-ανατολική Ευρώπη, όπου υπάρχει κάποιος σημαντικός βαθμός συγκριτικού πλεονεκτήματος εξαιτίας της ιστορίας, της γεωγραφικής εγγύτητας και της ύπαρξης δικτύων γνωριμιών και γνώσης.

34. Βλέπε Theodore Couloumbis and Aristotle Tziampiris, *The End of Greek History?*, *Kathimerini English Edition*, 20 Δεκεμβρίου 2002. σ. 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη

- Booth Ken and Smith Steve, *International Relations Theory Today*, Cambridge: Polity Press, 1995.
- Brooks G. Stephen, Duelling Realisms, *International Organization*, Vol. 51, No. 3 (Summer 1997), σσ. 445-77.
- Carr Edward Hallett, *The Twenty Year's Crisis*, New York: Macmillan, 1939.
- Clark Ian and Neumann B. Iver, eds., *Classical Theories of International Relations*, London, Macmillan, 1996.
- Constas Dimitri, Greek Foreign Policy and the Community of International Relations Scholars, *Etudes Helleniques/Hellenic Studies*, Vol. 5, No. 2, Autumn 1997, σσ. 29-48.
- Constantinides Stephanos, Greek Foreign Policy: Theoretical Orientations and Praxis, *Etudes Helleniques/Hellenic Studies*, Vol. 4, No. 1, Spring 1996, σσ. 43-62.
- Couloumbis A. Theodore, Greek Foreign Policy Since 1974: Theory and Praxis, *Etudes Helleniques/Hellenic Studies*, Vol. 5, No. 2, Autumn 1997, σσ. 49-64.
- Crane Gregory, *Thucydides and the Ancient Simplicity: The Limits of Political Realism*, Berkeley: University of California Press, 1998.
- Donnelly Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Doyle W. Michael, *Ways of War and Peace*, New York: Norton, 1997.
- Elshtain Bethke Jean, *Women and War*, Chicago: University of Chicago Press, Chicago. 1987.
- Fliess J. Peter, *Thucydides and the Politics of Bipolarity*, Nashville: Louisiana State University Press, 1966
- Furet Francois, *The Passing Of An Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*, Chicago: The University of Chicago Press, 1999.
- Goldstein Judith and Keohane O. Robert, *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*, Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Griffiths Martin, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation*, London: Routledge, 1992.
- Haslam Jonathan, *No Virtue Like Necessity. Realist Thought in International Relations Since Machiavelli*, New Haven: Yale University Press, 2002.
- Hassner Pierre, Rousseau and the Theory and Practice of International Relations in Clifford Orwin and Nathan Tarcov, eds., *The Legacy of*

- Rousseau, Chicago: The University of Chicago Press, 1997.
- Hitchens Christopher, *Hostage To History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*, London: Verso, 1997.
- Hoffmann Stanley and Fidler P. David, *Rousseau on International Relations*, Oxford: Oxford Clarendon Press, 1991.
- Jarvis S. L. D, *International Relations and the Challenge of Postmodernism. Defending the Discipline*, Columbia: University of South Carolina Press, 2000.
- Johnson M. Laurie, *Thucydides, Hobbes and the Interpretation of Realism*, DeKalb: Northern Illinois University Press, 1993.
- Kant Immanuel, *Perpetual Peace and Other Essays*, Indianapolis: Hackett, 1983.
- Keohane O. Robert, Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War, in David Baldwin, ed., *Neorealism and Neoliberalism*, Columbia: Columbia University Press, 1993.
- Keohane O. Robert, Neoliberal Institutionalism: A Perspective On World Politics, in Robert O. Keohane, ed., *International Institutions and State Power*, Boulder: Westview Press, 1989.
- Keohane O. Robert, ed., *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986.
- Keohane O. Robert, *After Hegemony*, Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Kinzer Stephen, *Crescent and Star: Turkey Between Two Worlds*, New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2001.
- Krasner D. Stephen, ed., *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Lapid Yosef, The Third Debate: On the Prospects of International Relations Theory in a Post-Positivist Era, *International Studies Quarterly*, Vol. 33, No. 3, σσ. 235-54.
- Legro W. Jeffrey and Moravcsik Andrew, Is Anybody Still a Realist?, *International Security*, Vol. 24, No. 2 (Fall 1999), σσ. 5-55.
- Milner Helen, The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique, in David Baldwin, ed., *Neorealism and Neoliberalism*, Columbia: Columbia University Press, 1993.
- Morgenthau J. Hans and Thompson W. Kenneth, *Politics Among Nations: The Struggle For Power*, New York: McGraw-Hill Higher Education, 1985.
- Pouncey R. Peter, *The Necessities of War: A Study of Thucydides' Pessimism*, New York, Columbia University Press, 1980.

- Russett Bruce and Oneal John, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organizations*, New York: Norton, 2001.
- Sylvester Christine, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Sylvester Christine, *Feminist International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Tickner J. Ann, *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York: Columbia University Press, 1992.
- Tziampiris Aristotle, *Greece, European Political Cooperation and the Macedonian Question*, Aldershot: Ashgate Press, 2000.
- Waltz N. Kenneth, *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill Higher Education, 1979.

Ελληνική

- Βερέμης Θάνος και Κουλουμπής Θεόδωρος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1997.
- Ηρακλείδης Αλέξης, *Η Διεθνής Κοινωνία και Οι Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων: Μια Κριτική Περιδιάβαση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2000.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Ποιότητα, 1999.
- Κούρκουλας Άλκης, *Ίμια*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1997.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα: Ποιότητα, 2000.
- Μακρής Σπύρος, *Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης. Κονστρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*. Αθήνα: Παπαζήση, 2002.